

Studien är ett viktigt bidrag för vår övergripande kunskap om svenska eliter, nätverkens betydelse och i all synnerhet om kvinnorna i denna maktsfär. Förf. analyserar denna grupp utifrån flera perspektiv för att belysa den skiktade kvinnliga verkligheten vid hovet. Han växlar mellan konkreta, strukturella analyser och mer kulturanalytiskt inspirerade förklaringsmodeller. I grunden låg hovfruntimrets organisation och dess formella hierarkiska ordning, vilken avspeglade sig i rangordnade titlar och benämningar samt bestämda arbetsuppgifter. Förf. påpekar med rätta att hovfruntimret var "en viktig del av den unga stormaktens ansikte utåt".

Många fördelar uppvägde förlusten av personlig frihet och kan möjligen förklara varför så många blev kvar länge vid hovet. Hovfruntimret var en särskild grupp sammansvetsad genom släktskap, dygnet-runt-umgänge och personliga relationer till kungamakten. Materialet avlockas intresseväckande vinklingar bl.a. genom patron-klient-perspektivet och betoningen av det stora kravet på lojalitet som den särskilda tjänsten ställde på individerna. Man känner igen ett överklassens livs- och kulturmönster (släkt- och klassolidaritet, de interna smeknamnen m.m.) som ännu ger vissa elitgrupper en aristokratisk prägel, men som också utmärker de nya makteliterna.

I den avslutande artikeln skänker *Eva Österberg* ytterligare ljus åt två jämnåriga, ytterligt spännande damer på samhällets högsta topp. Drottning Kristina, denna konungsliga rebell i reformationens diktatur, som trotsade Luther och gick sina egna vägar på det överlägsna och självklara sätt som är utmärkande för gamla aristokrater. Den analytiska utgångspunkten är att i tidens samtalsordning är börd och ära primära markörer, kön och genus sekundära. En intressant och aktuell parentes gör förf. när hon spekulerar i vilka myter och eftermälen som skulle spunnits kring Kristina om hon dött ung och inte som en gammal, udda och ensam kvinna, utan krona och i exil. Denna fråga har ju engagerat bl.a. Camille Paglia med anledning av prinsessan Dianas död och begravning.

Den andra kvinnan i studien är lågadliga Catharina Wallenstedt, en värdig representant för den uppåtsträvande elit som erövrade det sociala rummet vid denna tid. I likhet med drottning Kristina var hon en högt bildad och välartikulerad kvinna, vars långa liv påverkades av krig, närhet till hov och vana att möta offentlighetens män. Catharina är känd för eftervärlden genom sina många, långa och detaljerade brev. Hon äftöjde sin man på fälttåg, skötte familj och ekonomi

med bravur samt bevakade mannens karriär. I analysen av dessa två toppkvinnors liv och villkor utifrån ett ledarskapsperspektiv för förf. in begreppet heder, som knappt nämnts (dock anats) tidigare i bokens artiklar trots dess nära anknytning till synd, skam och ära.

Båda kvinnorna har omskrivits som beräkande, kalla, onaturliga, okvinnliga. Hur deras liv gick ihop med tidens kvinnoyn är en fråga på vilken svar sökes. Var deras liv och deras roller så avvikande och deras agerande så hotande? De genom seklerna skiftande och polariserade bilderna av Kristina och Catharina bildar en bakgrund för Eva Österbergs nyanserade och empatiska kvinnoporträtt. De två kvinnornas självständighetssträvan prövas i ett vidare samhällsperspektiv och utifrån de hinder som rådande patriarkala värderingar reste i deras väg. Deras vägran att underkasta sig den traditionella kvinnlighetens konventioner såväl i sitt sexualliv som i praktisk vardag och maktutövning gjorde dem sårbara.

Etnologer som studerar människan som kulturvarelse, vardagens praktiker, makt och vanmakt, genus och kön i vår egen tid, finner i dessa essäer flera nycklar för en djupare, historiskt förankrad förståelse av moderna fenomen. Vår tids karriärkvinnor, maffia-kulturens tabuerade "vita änkor" (hustrur till mafiosi i fängelse, på flykt eller gömda), kvinnor på de lägsta pinnarna i samhällsstegen m.fl., är också fångar i en väv av föreställningar, idéer och ideologier som skapar såväl goda som dåliga förutsättningar att styra det egna livet. Moraliska pekpinna lyfts varnande mot kvinnor som på olika sätt och av skilda skäl utmanar och avviker från den mall som konstruerats för kvinnors beteende eller som bryter mot ideologiska gränser lagda kring deras handlingsutrymme. Det löper trådar mellan stormaktstidens fruntimmer och moderna kvinnor.

Angela Rundquist, Djursholm

Birgitta Conradson & Angela Rundquist: *Karriärkvinnan. Myt och verklighet ur etnologiskt perspektiv*. Carlsson Bokförlag, Stockholm 1997. 189 s. ISBN 91-7203-229-4.

Framgångsrika kvinnor med ambitionen att lyckas både inom yrkeslivet och privatlivet är det spännande studieobjekt som Stockholmsetnologerna Birgitta Conrad-

son och Angela Rundquist tagit itu med. Ledarskap, framgång och karriär är alltid heta ämnen i den offentliga debattens kittel; i synnerhet om man tillsätter ordet "kvinna" till diskussionsbrygden. Inom det privata näringslivet betraktas kvinnor på höga poster som smått kontroversiella undantag. Deras karriär och (underförstått lidande) privatliv kommenteras och debatteras ivrigt och ytligt i massmedier. Myter och stereotypier, i vilka individuella särdrag får ge vika för klichéartade beskrivningar, nöts in i allas – inklusive de berörda kvinnornas – medvetande.

På basis av ett gemensamt insamlat material har Birgitta Conradson skrivit om den kvinnliga "Vägen till toppen" i första delen av boken, medan Angela Rundquist behandlar "Privatlivet" i del två. Materialet har en imponerande bredd – här återfinns livshistorieintervjuer med framgångsrika kvinnor, intervjuer med studenter från Handelshögskolan och Kungliga Tekniska Högskolan i Stockholm, observationer utförda på kurser och konferenser, artiklar ur den aktuella pressen och Klipparkivet, TV-program, fack- och skönlitteratur, etc. Av undertiteln att döma skulle man kunna tro att boken bjuder på intryck från forskarnas deltagande observationer – t.ex. av morgonen när viktiga sammanträden väntar men Nisse har feber och grötkastrullen bränt vid, av händelserika dagar på jobbet, där formella och underförstådda mönster förbyllrar en utomstående betraktare, eller av någon fridfull kväll då företagschefen, iklädd mysdress, lägger pussel med Lotta och tar ett glas vin med maken. Sådana sinnliga och täta beskrivningar som på det hederliga etnologiska viset inbjuder till inlevelse och empati. Conradson och Rundquist har dock något annorlunda kunskapsmål och har valt andra strategier. Det är ingen ren verklighet, bortom myten, som är mål för undersökningen. Man kanske kan säga att det är mytens verklighet, mytens oupplösliga sammanvävning med den levda erfarenheten och med samhällliga maktstrukturer, som på ett elegant sätt kartläggs i boken.

Trots att den metodologiska redogörelsen är något osystematisk berör Conradson och Rundquist viktiga frågor rörande intervjuer med de framgångsrika kvinnorna. Författarna anar där en viss rundgång av intentioner och förväntningar – dvs. vad informanterna förväntat sig att forskarna förväntar sig av dem. Kvinnornas reflexioner verkar färgade dels av deras på chefskurser utarbetade självkännedom, dels av en vana att i mediasammanhang prata om karriärväg och privatliv enligt vissa mallar. Samtalen genomfördes i kvin-

nornas egen arbetsmiljö, alltid med klart markerad tidsbegränsning och få möjligheter till antropologiska iakttagelser. Denna tongivande inramning torde vara särskilt problematisk för Angela Rundquists del av studien, eftersom kvinnornas privata livssammanhang förblev skyddade från direkt insyn. Conradson och Rundquist berättar sympatiskt om sin beundran och känsla av underläge i samtalen med de välvårdade, välartikulerade, professionellt effektiva och kvicktänkta "toppkvinnorna". Enligt min uppfattning aktualiserar här det typiska dilemmat vid studier av människor tillhörande samma (eller högre) sociala sfär som forskaren – ibland tillåts det enbart på informanternas egna villkor. Ett tyst samförstånd akademiker emellan eller en "professionell" hållning till intervjuaren påverkar naturligtvis i hög grad vad som verbaliseras, ignoreras och lämnas underförstått i en självpresentation.

Conradson och Rundquist strävar efter att ge en nyanserad och flerdimensionell bild av karriärkvinnorna och presenterar utsagor som rymmer motsägelser och komplexitet. Målet är att motarbeta den frekventa stereotypiseringen av framgångsrika kvinnor till duktiga, tuffa superhjältinnor som klarar allt – alternativt överarbetade, skuldtyngda nervvrak med familjelivet i upplösning. Författarna är dock medvetna om att även deras analyser kan löpa en risk att i slutändan befästa schabloniseringen. I boken visas många prov på Conradsons och Rundquists förmåga att dekonstruera medierepresentationer och diskurser kring Karriärkvinnan; denna del av forskningsansatsen får en slagsida i jämförelse med analysen av intervjuerna. Mediala handlingsmanualer och mönsterberättelser som framgångsagor, offermyter eller skräckscenarion kartläggs och ställs mot de intervjuade kvinnornas berättelser om sina levnadsvillkor, karriärmönster och framtidsvisioner. Hela tiden uppmärksammas samspelet mellan kvinnornas utsagor och de retoriska bilder och tankemönster som återfinns i det offentliga samtalet och i managementlitteraturen – även de personliga berättelserna är impregnerade med näringslivets modelltänkande, föreställningar och schabloner som används som en språngbräda för egna livshistorier. Ibland verkar det dock oklart vems bedömning det gäller när ett påstående klassificeras som kliché och stereotyp. Är det författarnas förståelse eller karriärkvinnornas syn på saken?

Hela boken igenom hålls många teoretiska bollar i luften; begrepp som kvinnlig identitet, makt, socialisation, framgång, etc. används för att vända och vrida på materialet. Trådarna dras vidare till aktuella samhälls-

fenomen, analysen av representationernas och debattarnas tidsenliga retoriska grepp återförs till en fond av den historiska verkligheten. Fenomenet Karriärkvinnan blir på så sätt en inkörspport till analysen av köns- och klassdistinktioner, politiska spel och strömningar i tiden. Även om det idag inte är politiskt korrekt skaffar t.ex. många yrkeskvinnor hemhjälp och barnflicka som en vettig lösning på det tidskrävande dubbelarbetet. Angela Rundquist granskar den inflammerade politiska debatten kring hemhjälpen, i vilken den privilegierade "karriärkvinnan" och den utslitna "piggen" retoriskt spelas ut mot varandra. Hennes slutsats är att dessa två laddade och mångtydiga begrepp utnyttjas manipulativt för att skapa en illusion av en sann svensk jämställdhet. Det anses omoraliskt att en kvinna anställer en annan för att göra hennes "skitjobb" – och debatten resulterar i att nedvärderingen av hemanarbetet befästs.

Samtalen med kvinnliga studenter på elitutbildningar rör sig av nödvändighet på en attityd-, planerings- och drömnivå, men det märks att studenterna skolas till ett modernt, individualistiskt och elitistiskt tänkande. De presenterar sig själva som utvalda, duktiga och målmedvetna. De etablerade yrkeskvinnorna betraktar författarna som reflexiva aktörer, vilka både anpassar sig till spelets regler i en androcentrisk arbetslivskultur och påverkar dessa regler i sina dagliga förhandlingar. Kvinnor som lyckats i extremt manliga arbetsvärldar kallas t.o.m. för erövrare, ett epitet som för tankarna till strategiska, krigiska handlingar. De har lärt sig de manliga spelreglerna, anpassat sig snillrikt, arbetat bra, breddat sin kompetens, skapat egna nätverk – för att komma till en position där de kan modifiera reglerna inifrån systemet (det påminner mig också om femte kolonnare). I studien presenteras dock några kvinnoöden som exemplifierar vissa vägval, hänsynstaganden och brytpunkter i karriären som gör att de absoluta toppositionerna ändå förblir ouppnåeliga.

Karriärkvinnorna personifierar i mångt och mycket modernitetens och genusmönstrets inneboende inkongruenser. Alla historiska förändringar till trots återfinns många sega strukturer i representationen av karriärkvinnorna samt i deras uppfattningar om sig själva; en mycket påtaglig sådan gäller den kvinnliga identiteten och modersrollen. Medan kvinnorna är "moderna" inom yrkeslivet är de mera "traditionella" och konservativa i sina ambitioner i den privata sfären. Revirtänkandet kring de av hävd kvinnliga domänerna spökar och gör det svårt att avstå från huvudansvaret i familjen. Imagen av en modern, stark och jämställd individ

kolliderar med Sörgårdsdrömmen om att vara en trygg, bullbakande mamma. Redan studenterna, när de berättar om sina ambitiösa yrkesplaner, försöker finna en tänkt lösning på "dubbelkarriärens" strukturella problem, på motsättningen mellan att bilda familj och att konkurrera med männen om drömjobben. "Karriärspåret" och "mammaspåret" skall komplettera varandra och det efterlyses bra, starka förebilder för hur denna kombination skall lyckas. De framgångsrika kvinnorna har faktiskt lärt sig att i viss mån separera sina roller och identiteter för att kunna bemöta dem på olika premisser. En balansgång mellan jobb, familj och fritid samt ett ständigt läggspel med tiden är återkommande teman i intervjuerna. Många kvinnor lever med listor, prioriteringsbeslut och schemaläggningar av både sin egen och familjens tillvaro. Utifrån sina erfarenheter och förutsättningar i samhället tycks kvinnor och män skapa olika definitioner av vad som är en "rätt" karriär och framgång. Kvinnornas definition omfattar mer än den spikraka kometvägen inom yrket; den inbegriper också ett lyckat familjeliv.

Ett intressant spår i boken gäller parrelationer. Karriärkvinnorna är ofta gifta med männen som också är mitt i karriären, på samma eller högre nivå. Att hjälpas åt med alla praktiska göromål är inte alltid en självklarhet; konflikten kan undvikas genom att anlita hemhjälp och städfirmor, eller genom att minska på ordningskravet. Den "rätte" mannen, som är jämlik och förstående, stödjer hustrun, och tar sin beskärda del av familjeansvaret, anses vara en drömförutsättning för kvinnans karriärmöjligheter. Signifikant nog skall han dock helst inte vara en helmjuk hemmaman, för då riskerar hans självkänsla att duka under i hustruns skugga. Det råder en underförstådd överenskommelse både inom paret och i den sociala omgivningen att kvinnan inte bör låta sina framgångar gå ut över maken. Seglivade föreställningar om kvinnlighet, manlighet och den idylliska kärnfamiljen åberopas, reproduceras och modifieras i intervjuerna.

Kvinnorna i studien vill finna ett personligt sätt att handskas med svärförenliga, ofta motstridiga och inkongruenta, diskurser, normer och ambitioner. Deras vardagserfarenheter omsätts till diskursiva bilder i dagens massmediala samhälle, bilderna petrifieras och påverkar i sin tur kvinnornas självförståelse. Ett bestående intryck efter att ha läst Conradsons och Rundquists bok är förundran över den frapperande och förvirrande sammanflätningen av myt och verklighet, erfarenhet och diskurs, det komplexa levda livet och

berättelser där skiftande modeller sätts ihop till en användbar matris.

Katarzyna Wolanik Boström, Umeå

Hand & Penna. Sju essäer om yrken på 1700-talet. Bergström, Carin (red.). Atlantis, Stockholm 1996. 285 s., ill. ISBN 91-7486-328-2.

1700-talet har för den historieintresserade alltid varit ett fascinerande sekel. Redan i skolan lärde man sig om hattar och mössor, om kung Adolf Fredriks smak för semlor och Gustav III:s för konst och teater. Som mer vuxen har man fått inpräntat att denna dynamiska tidsålder grundlade mycket av det som så småningom skulle bli det moderna svenska samhället. Den svenska sekulariseringen började redan här.

Boken *Hand & Penna* har getts ut i samarbete med Sällskapet för 1700-talsstudier. Sällskapet bildades på Löfsta bruk i Uppland sommaren 1987 i syfte att skapa kontakter mellan forskare som har 1700-talet som specialitet. Fyra historiker, en litteraturvetare, en musik- och en konsthistoriker har bidragit med var sin essä. Redaktören, Carin Bergström, har skrivit två om olika yrken som enligt bokens baksidestext ”var på frammarsch” under 1700-talet.

Rubriken *Hand & Penna* syftar givetvis på bokens skildringar av både manuella och intellektuella sysslor. Underrubriken *Sju essäer om yrken på 1700-talet* känns dock något problematisk. I stället för yrke skulle man kanske hellre ha använd begreppet livsform. Ordet yrke förknippar jag mer med 1800-talets industrialism och den då mer tydliga professionaliseringen och specialiseringen. Snarare växlar essäernas olika fokus på 1700-talets ståndssamhälle, på adel, präster, borgare och bönder. Adeln har dock inte fått något eget kapitel, men är givetvis medagerande, särskilt i det inledande kapitlet om den svenska bonden och i avsnittet om lantprästerna. Detta är endast en randanmärkning, för i övrigt är det en fängslande läsning för den som är intresserad av 1700-talet, vare sig man är lekman eller professionell historiker.

De sju essäerna korsbefruktar varandra. När man läst alla har man fått sig till livs varierande perspektiv och infallsvinklar på det svenska 1700-talssamhället, på bondeståndets konsolidering kontra de obesuttnas proletarisering samt inte minst borgerskapets framväxt. En

i många texter gemensam arena är sockenstämman, som under perioden fick en allmer viktig och tydlig roll. Ett genomgående nyckelord är förändring och modernitet.

Myter spräcks, som att jordskiftena inte hade lika stor betydelse för bebyggelsens förändring som man tidigare fick lära sig i etnologins grundkurser. Läskunnigheten i Sverige var också betydligt mer utbredd före 1800-talets folkskolestadga, än vad man tidigare föreställt sig.

I ett inledande avsnitt, ”Att fånga ett århundrande”, gör Carin Bergström en snabbskiss. 1700-talet var borgerskapets glansperiod, då dess representanter flyttade fram sina positioner. De sökte efterlikna adeln, men svalde inte allt i deras livsstil. Individerna fick ökad handlingsfrihet. Nu fanns utrymme för egna initiativ och ställningstaganden. Men handlingsfriheten krävde insikt, och röster höjdes, åtminstone periodvis, för bättre skolundervisning. 1700-talets samhällsdiskussioner förde med sig en ny öppenhet, som inverkade positivt på många ykesgrupper. Århundradet andades – trots krig, envælde, nödår och fattigdom – en glad framtidsoptimism.

Befolkningen ökade under 1700-talet kraftigt från 1,8 till 3 miljoner invånare. Av dessa bodde minst 90 % på landsbygden och bönderna utgjorde den dominerande gruppen. Därför är det logiskt att historikern Peter Aronsson har fått inleda de sju essäerna med en uppsats om den svenska bondens ”framgångshistoria”, dvs. de lyckosamma böndernas verklighet. Texten bygger på förf.s avhandling i samma ämne, och den som inte har möjlighet att läsa en hel avhandling får här bakgrund och sammanhang om böndernas konsolidering under 1700-talet klargjorda för sig. Det är en tät text. Den är också lång, upptar en fjärdedel av bokens hela utrymme. Men det är framförallt en spännande översikt av ”hur en alltmer självmedveten bondemenighet formar sig som klass, både i ekonomiska, sociala och politiska termer”, men även hur det moderna Sverige finner sina första formationer på den svenska landsbygden. Förf. diskuterar böndernas mentalitet, refererar till hustavlan och givetvis till Hilding Pleijel, som ansåg att treståndsläran utgjorde en självklar förutsättning för tänkandet från 1600-talet till mitten av 1800-talet. Hustavlan under 1700-talets lopp indikerar dock, enligt Aronsson, både myndigheternas ökade behov av att få samhällsprogrammet accepterat, och att de ännu inte hade lyckats.

Ett annat viktigt tema är uppkomsten av den moderna äganderätten. Böndernas jordägande breddas, bl.a.